

ЎТМИШГА НАЗАР

1 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 1

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 1

ТОШКЕНТ-2023

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

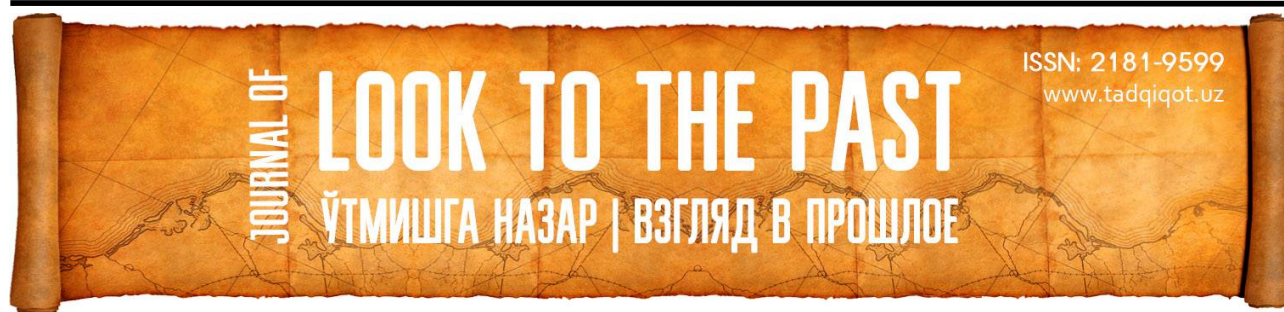
Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Валишер Элмуродович Абиров ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ: ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА МУНОЗАРА.....	5
2. Жалолиддин Тухташевич Аннаев ЎРТА АСРЛАР ДАВРИ ТАРМИТА-ТЕРМИЗДА БУДДАВИЙЛИК.....	13
3. Феруза Парходовна Атамуратова ҚАДИМГИ ВА ЎРТА АСРЛАР ДАВРИДА ТАРМИТА-ТЕРМИЗ.....	21
4. Мунаввар Абдурашид қизи Атамирзаева МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА БУХОРО АМИРЛИГИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАСАЛАЛАРИНИНГ ТАДҚИҚ ЭТИЛИШИ.....	28
5. Рашидахон Муқимовна Аҳмедова ЎЗБЕКИСТОН ШИФОБАХШ ЖОЙЛАРНИ ТАДҚИҚ ЭТИШДА ИЛМИЙ ЭКСПЕДИЦИЯЛАР ВА ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ ИШЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИ ТАРИХИ....	35
6. Рашидахон Муқимовна Аҳмедова ТУРКИСТОН ТАБИЙ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ ЙЎЛГА ҚЎЙИЛИШИ.....	40
7. Дилафруз Аҳмедова Хусан қизи МАКТУБЛАР МАНБА СИФАТИДА.....	46
8. Oхunjon Axmat o'g'li Boboqulov MUSTAQIL KONGO DAVLATINING SSSR BILAN DIPLOMATIK ALOQALARI (davriy matbuot gazetalari tahlili asosida).....	53
9. Феруза Хаятовна Бобожонова БУХОРОДА МАКТАБ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИ (XIX АСР ОХИРИ-XX АСРНИНГ БИРИНЧИ ЯРМИ).....	58
10. Omon Olimjonovich Gadayev MUSTAQILLIK YILLARIDA SAMARQAND VILOYATINING DEMOGRAFIK TARIXI.....	65
11. Дилорам Зияева МАРКАЗИЙ ОСИЁДА ЎРТА АСРЛАРДА ЮЗ БЕРГАН УЙҒОНИШ. ВАТАНДОШЛАРИМИЗНИНГ ЖАҲОН ТАМАДДУНИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ.....	71
12. Farxod Sobirovich Ziyayev TURKISTONDA MUSTABID SOVET TUZUMIGA QARSHI QUROLI HARAКAT.....	77
13. Ubaydulla Mamat o'g'li Ismoilov SUYURLITEPA YODGORLIGI O'RNIDAGI SHAHARNING TARIXIY NOMI XUSUSIDA MULOHAZALAR.....	84

14. Baxtiyor Safarovich Nazirov JADID VAKILLARINING AHOLINI SOG‘LOMLASHTIRISH BORASIDAGI QARASHLARI.....	109
15. Рустам Абдуваид ўгли Неъматов ТУРК ХОҚОНЛИГИ ДАВРИДА ХОРАЗМ ВОҲАСИ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ТАРИХИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	114
16. Дилорам Сангирова ЎРТА АСР ДАВЛАТЧИЛИК РАМЗЛАРИ СЎЗ ВА ТАСВИРДА.....	120
17. Lyudmila Mixaylovna Sokolova ANDIJON, NAMANGAN, FARG‘ONA VILOYATLARIDAGI HUNARMANDLAR USTOZIGA BAG‘ISHLANISH MAROSIMINING IBTIDOSI HAQIDA.....	130
18. Фазилат Нормуродовна Тургунова СИРДАРЁ ВИЛОЯТИ МУСИҚАЛИ ДРАМА ТЕАТРИ ФАОЛИЯТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	142
19. Баходир Босимович Тўйчибоев ҚОЯТОШ ЁДГОРЛИКЛАРНИ САҚЛАШ ВА ФОЙДАЛАНИШ MASALALARI ХУСУСИДА.....	147
20. Раъно Нортўхтаевна Тўхтаева ЎЗБЕКИСТОНДА ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН Кейинги ИҚТИСОДИЙ ҲАЁТ...154	154
21. Dilshod Inomjon o‘g‘li To‘xtasinov NORIN VA QORADARYO ORALIG‘I HUDUDLARINING MANBASHUNOSLIK TAHLILI VA UCHTERA-2 YODGORLIGINING ARXEOLOGIK JIHATDAN O‘RGANILISHI.....	159
22. Mansur Xayrullayevich Fayzullayev XIX АСР ОХИРИ – XX АСР БОШЛАРИДА ТУРКИСТОННИНГ ИЖТИМОИЙ- ИҚТИСОДИЙ ҲАЁТИГА ДОИР MASALALARНИ ЎРГАНИЛИШИ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	170
23. Rashid Mamatkulovich Xolmurodov TARIXIY O‘LKASHUNOSLIK FANINI O‘RGANISHDA SHAROF RASHIDOV MUZEYI MANBALARIDAN FOYDALANISH.....	177
24. Tuyg‘un Rajabovich Ernazarov TURKISTON GENERAL GUBERNATORLIGIDA BOJXONA XIZMATINING TASHKIL ETILISHI VA UNING FAOLIYATIDAN LAVHALAR (Rossiya imperiyasi va Xitoy aloqalari misolida).....	182
25. Бахтиёр Эргашевич Юлдашев, Светлана Владимировна Темирова ЗАРДУШТИЙЛИКНИНГ МУҚАДДАС КИТОБИ “АВЕСТО”ДА СИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ҚАРАШЛАР.....	187
26. Алишер Яркулов АРХЕОЛОГИЯ МЕРОСИ ОБЪЕКТЛАРИНИ МУЗЕЙЛАШТИРИШ ТУРЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ ХУСУСИДА.....	195
27. Abdurahmonova Nodiraxon Xusnutdinovna HUQUQIY MADANIYAT VA DEMOKRATIYA: IJTIMOIIY FALSAFIY YONDASHUVLAR VA KONSEPSIYALAR.....	202

Farhod Sobirovich Ziyayev,
Toshkent Moliya instituti
Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti,
tarix fanlari nomzodi

TURKISTONDA MUSTABID SOVET TUZUMIGA QARSHI QUROLLOI HARAKAT

For citation: Farhod S.Ziyaev, ARMED MOVEMENT AGAINST THE TOTALITAR REGIME OF SOVIET POWER IN TURKESTAN. Look to the past. 2023, Special issue 1, pp.77-83

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8072211>

ANNOTATSIYA

Maqolada Turkistonda mustabid sovet tuzumiga qarshi qurolli harakatning yuzaga kelish sabablari, bu harakatning Turkiston zaminida yuzaga kelishining muhim ijtimoiy omillari, qurolli harakatga rahbarlik qilgan shaxslarning o'ziga xos xususiyatlari, harakat ko'lamining o'sib, kengayib borishi, uning saflariga yangi ijtimoiy tabaqalar vakillarining qo'shilishi, Turkistondagi qurolli harakatining asosiy harakatlantiruvchi kuchlari dehqonlar, chorikorlar, mardikorlar, hunarmandlar va kosiblar bo'lganligi va bu harakatning oqibatlari haqida tarixiy ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Turkiston, Farg'ona, Qo'qon, Buxoro, Xorazm, mustabid, sovet tuzumi, qurolli harakat, ijtimoiy tabaqalar, harakatlantiruvchi kuchlar, harakat oqibatlari.

Фарход Собирович Зияев,
доцент кафедры общественных наук
Ташкентского финансового института,
кандидат исторических наук

ВООРУЖЕННОЕ ДВИЖЕНИЕ ПРОТИВ ТОТАЛИТАРНОГО РЕЖИМА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ТУРКЕСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В статье освещаются причины возникновения вооруженного движения против авторитарной советской власти в Туркестане, важные социальные факторы возникновения этого движения на земле Туркестана, характеристика лиц, возглавивших вооруженное движение, рост и расширение размаха движения, включение в его ряды представителей новых социальных классов, основными движущими силами вооруженного движения в Туркестане были крестьяне, рабочие, ремесленники и ремесленники, а также исторические сведения о последствиях это движение.

Ключевые слова: Туркестан, Фергана, Коканд, Бухара, Хорезм, Мустабид, советский строй, вооруженное движение, сословия, движущие силы, последствия движения.

Farhod S.Ziyaev,

Associate Professor of the Department of
Social Sciences of the Tashkent Financial Institute,
Candidate of Historical Sciences**ARMED MOVEMENT AGAINST THE TOTALITAR REGIME OF SOVIET
POWER IN TURKESTAN****ABSTRACT**

The article highlights the reasons for the emergence of an armed movement against the authoritarian Soviet power in Turkestan, important social factors in the emergence of this movement in the land of Turkestan, the characteristics of the persons who led the armed movement, the growth and expansion of the movement, the inclusion in its ranks of representatives of new social classes, the main driving forces of the armed movements in Turkestan were peasants, workers, artisans and artisans, and historical information about the consequences of this movement is also given.

Index Terms: Turkestan, Fergana, Kokand, Bukhara, Khorezm, Mustabid, Soviet system, armed movement, social classes, driving forces, consequences of movement.

1. Dolzarbligi:

Turkistonning yaqin o'tmishi tarixida yorqin sahifa yozgan hamda hiyla uzoq davom etgan, fojiali voqealarga to'lib-toshgan sovet hokimiyatiga qarshi ko'tarilgan bu qurolli harakatning mazmun mohiyatini sovet mustamlakachilari muttasil buzib, soxtalashtirib keldilar. Uni sovet tarixshunosligida "bosmachilar harakati", "aksilinqilobiy kuchlar bosqini", "bir to'da yurt buzg'unchilari harakati" singari nomlarda ta'riflab kelindi. Biroq xalqimizda "oyni etak bilan yopib bo'lmaydi" deyilganidek, ulug' ajdodlarimizning Vatan, elu yurt erki, ozodligi va mustaqilligi uchun olib borgan bu mardona kurashi to'g'risidagi tarixiy haqiqat milliy istiqlol sharofati bilan to'liq tiklanib, o'z haqqoniy, xolis bahosini topdi. Bu harakat sovetlar mafkurasi to'qib chiqargan shunchaki "bosmachilar" harakati emas, balki sovet hokimiyatining zo'ravonlikka asoslangan siyosati va amaliyotiga qarshilik ko'rsatish harakatidir. Mavzuning o'rganilishi sovet hokimiyati mustamlakachilik siyosatining mazmun-mohiyatini xolis yoritib berilishi bilan ham ahamiyatlidir.

2. Metodlar:

Mazkur maqolada tarixiy-statistik, qiyosiy-taqqoslash kabi metodlardan foydalanilgan holda Turkistonda mustabid sovet tuzumiga qarshi qurolli harakat tarixi ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

3. Tadqiqot natijalari:

Xo'sh, bu harakatning Turkiston zaminida yuzaga kelishining muhim ijtimoiy omillari, sabablari nimalardan iborat edi? Nega 1918 yil bahoridan Farg'ona vodiysida boshlangan bu qurolli harakat asta-sekin alanga olib, Turkistonning keng hududlari bo'ylab yoyildi?

Xalqimiz 1917 yilda sodir etilgan fevral va oktabr o'zgarishlariga katta umidvorlik bilan ko'z tikkandilar. Ular ilg'or jadidchilik harakati rahnamoligida Rossiyada rivojlanib borayotgan inqilobiy-demokratik harakatlardan foydalanib, erk, ozodlikni qo'lga kiritmoqchi, o'lka xalqlarini mustaqillikka olib chiqmoqchi bo'lgandilar. Makkor bolshevik yo'lbo'shchilarning oktabr o'zgarishi arafasida va undan keyin e'lon qilgan millatlar erki, mustaqilligini tan olgan rasmiy hujjatlari Turkiston xalqlarida o'z orzu-umidlarimiz ro'yobga chiqadi, milliy mustaqilligimiz qaror topadi, degan umid tug'dirgan edi.

- Biroq sovet hokimiyati o'rnatilib, mustahkamlana borgan sayin bolsheviklar dohiylarining ikkiyuzlamachilik, munofiqlik qiyofasi ham ochilib bordi. Ularning bergan balandparvoz va'dalaridan qaytishi, mahalliy xalqlarni siyosiy faoliyatdan oshkora chetlatishi, joylarda sovet tuzumini o'rnatishda zo'ravonlikning avjga minishi mahalliy aholi noroziligining oshishiga sabab bo'ldi.

- Mahalliy xalqqa butunlay yot kommunistik mafkurani bayroq qilib olgan sovet zulmkorlari aholining milliy qadriyatlarini, udumlari, diniy e'tiqodini tahqirlash, masjid, madrasalar, ziyoratgoh joylarni oyoqosti qilish, noyob ma'naviy bisotlarni talash, dindorlarni ta'qib-u quvg'in ostiga olish kabi nomaqbul ishlari aholi nafratini kuchaytirdi.

- O'lkada xalqlarining xohish-irodasi bilan vujudga kelib, ularning milliy manfaatlari yo'lida ilk qadamlar qo'yib borayotgan Turkiston Muxtoriyatini qonga belanishi, yurt farzandlarining qirg'in qilinishi, Qo'qon shahri va uning atrofidagi qishloqlar aholisining ayovsiz xunrezlik va talon-tarojlikka duchor etilishi butun Turkistonni mustabid sovet hokimiyatiga qarshi oyoqqa turg'izdi.

- Sovet hokimiyati vakillarining butun Turkiston o'lkasida yuritgan shovinistik va mustamlakachilik siyosati, mahalliy aholi manfaatlari bilan hisoblashmay ularning nafsoniyatiga tegishi qurolli harakatining doimiy ravishda avj olishiga hamda uning uzluksiz davom etishiga olib keldi. Sovet hokimiyatining aholining xususiy mulkini tortib olish, davlat tasarrufiga olishga qaratilgan iqtisodiy siyosati odamlarning sovet tuzumiga nisbatan kuchayib borayotgan nafrat-g'azabiga so'nggi tomchi bo'lib qo'shildi. Yuz minglab millatparvar, vatanparvar yurt kishilarini qo'lda qurol bilan sovetlar zo'ravonligiga qarshi kurashi mana shu zaylda boshlanib ketdi. Turkistondagi qurolli harakatining asosiy harakatlantiruvchi kuchlari dehqonlar, chorikorlar, mardikorlar, hunarmandlar va kosiblar edi.

Turkiston mintaqasida bolsheviklar hukmronligidagi sovet rejimiga qarshi qurolli harakati 1918-yil fevral oyining so'nggi o'n kunligida dastlab Qo'qon atroflarida boshlandi. Bu harakatga xalq orasidan yetishib chiqqan, uning g'am-alami, orzu-armoni, maqsad-intilishlariga hamdard va sherik bo'lgan Kichik va Katta Ergash, Madaminbek, Shermuhammadbek, Xolxo'ja Eshon, Islom Pahlovon, Rahmonqul, To'ychi, Aliyor qo'rboshilar singari taniqli rahnomalar yetakchilik qildilar. 1918 yil bahoridan vodiyni turli joylarida 40 dan ziyod qo'rboshi dastalari faoliyat ko'rsata boshladi. Jumladan, Madaminbek Skobelev (Farg'ona) uezdida, Shermuhammadbek Marg'ilon atroflarida, Omon Polvon, Rahmonqul Namangan uezdida, Parpi qo'rboshi Andijon atrofida, Kichik va Katta Ergashlar Qo'qon atrofida, Jonibek qozi O'zgan tomonda, Muhiddinbek Novqatda harakat qilmoqda edilar. Kichik Ergash qizillar qo'shini bilan bo'lgan jangu jadaldan halok bo'lganidan so'ng (1918 yil fevral) Qo'qon uezdi tevarigidagi qurolli harakatga Mulla (Katta) Ergash boshchilik qila boshladi. U o'zining faol harakati, xalq rahnomosiga xos sifatleri bilan tez orada butun vodiydagi ozodlik kurashining tanilgan yetakchisiga aylandi. 1918 yil kuziga kelib uning qo'l ostida har birida 20 tadan 1800 nafargacha yigiti bo'lgan bo'lgan 70 ta qo'rboshi dastalari harakat qilayotgandi. Ulardagi jangchilarning umumiy soni 15 mingtaga yetardi. Madaminbekning 5 ming, Shermuhammadbekning 6 ming, Xolxo'janing 3 mingdan ziyod, Parpi qo'rboshining 3,6 ming, Jonibekning 5,7 ming, Muhiddinbekning 4,5 ming jangovor yigitlari ozodlik kurashiga otlangan edilar. Umumiy maqsad va vazifalarni birgalikda aniqlash, asosiy harakatlarni muvofiqlashtirish yo'li bilangina tish-tirnog'igacha qurollangan sovet qo'shinlarini yengish, yurt mustaqilligini ko'lga kiritish mumkin edi. Shu bois bu jangu jadal davrlarda qo'rboshilarning bir necha bor qurultoylari chaqirilib, ularda muhim hayotiy masalalar muhokama qilinadi. Dastlab shunday qurultoy 1918 yil martida

Qo'qon uezdining Bachqir qishlog'ida o'tkazildi. Unda Katta Ergash butun Farg'ona vodiysi harakatining rahbari etib saylandi. Unga qo'shinlarning bosh qo'mondoni – "Amir al-Muslimin" unvoni beriladi. Madaminbek va Shermuhammadbek esa uning o'rinbosarlari etib saylandilar. Harakat ko'lamining o'sib, kengayib borishi, uning saflariga yangi ijtimoiy tabaqalar vakillarining qo'shilishi, tabiiy suratda uning oldiga ulkan mas'ul vazifalarni, yangi muammolarni keltirib chiqara bordi. Ularni hal etish esa kurash rahnamalaridan katta matonat, kuchli iroda, yuksak harbiy mahorat, tashkilotchilik qobiliyati va uzoqni ko'ra bilishlik salohiyatini namoyon qilishni taqozga etardi. Farg'ona qo'rboshilari ichida Madaminbek Ahmadbek o'g'ligina mana shunday noyob fazilatlar sohibi ekanligi bilan ajralib turardi. Navqiron yoshda bo'lishiga qaramasdan katta hayot va kurash tajribasi boy, yurt kevgan, yuksak harbiy sarkardalik iste'dodiga ega Madaminbek (1892 – 1920) tez orada vodiyl kurashchilari sardoriga aylanadi. Sovetlarning rasmiy hujjatlaridan birida ta'kidlanishicha, «o'z oldiga sovet hokimiyatini ag'darish va Farg'ona muxtoriyatini tiklash vazifasini qo'ygan Madaminbek tadbirkor siyosatchi va uddaburon tashkilotchi fazilatlariga ega edi» [9].

Darhaqiqat, Madaminbek o'zining qattiqqo'l siyosati, tashkilotchilik faoliyati va eng muhimi, o'lkada kechayotgan ijtimoiy – siyosiy va harbiy vaziyatni to'g'ri baholay olishi bilan ajralib turardi. Buning ustiga mavjud vaziyatga muvofiq keladigan amaliy harakatlarni qo'llay olishi, sarfdoshlariga

o‘z ta’sirini o‘tkaza olishi ham uning ko‘p o‘tmay butun Farg‘ona qo‘rboshilarining nufuzli rahbariga aylantirgan edi. 1919 yilning o‘rtalariga kelib uning yigitlarining soni 25 ming kishidan oshardi. Skoblev, Marg‘ilon, Andijon, Namangan, O‘sh kabi hududlarda harakat qilayotgan taniqli qo‘rboshilar, ularning jangchilari Madaminbekning yashil bayrog‘i ostiga birlashayotgan edilar. Madaminbekning xalq lashkarlari, ayniqsa, 1919-yilning birinchi yarmida sovet qo‘shinlariga qarshi bir qator sezilarli zarbalar berdilar. Chunonchi, yanvarda Marg‘ilon, fevralda Skoblev va Chust shaharlarini vaqtincha egallanishi, mahalliy xalq manfaatiga javob beradigan bir qator muhim amaliy tadbirlarning o‘tkazilishi uning obro‘cini yanada ko‘tarib yubordi. 1919 yil aprel oyida Madaminbek yigitlari Namangan va Qo‘qon shaharlari atroflaridagi janglarda g‘olib keldilar. “Madaminbek turli siyosiy oqimdagi kishilarni birlashtira oladi. Shuning uchun ham hech qaysi qo‘rboshi uningchalik kuch – qudratga ega bo‘lmagan edi”, deb yozgandi uning muxoliflaridan biri o‘sha kezlarda. Sovet hokimiyatiga qarshi harakatning ijtimoiy tarkibini kuzatarkanmiz, bunda aholining sovet tuzumidan norozi bo‘lgan, turli – tuman ijtimoiy qatlamlari, chunonchi, dehqonlar, hunarmandalar, kosiblar, batraklar, mardikorlar, ziyolilar, dindorlar, ruhoniylar, mahalliy boylar u yoki bu darajada faol ishtirok etganligi ayon bo‘ladi. Xususan, Sovet hokimiyati organlarining mahalliy aholiga nisbatan yuritgan o‘ta millatchilik, shovinistik va bosqinchilik siyosati uni oqibatda bu tuzum dushmaniga aylantirdi va o‘z erki, huquqi, ozodligini himoya qilib kurashga qalqitdi. Farg‘ona fronti qo‘mondoni M. Frunzedek zot ham: “... Bu yerdagi Sovet hokimiyati ilk tuzilishi davrida rus va yerli ishchi, dehqon ommalarini o‘ziga tortish o‘rniga, mehnatkash xalqni o‘zidan uzoqlashtirish uchun ko‘lidan kelgancha harakat qildi. Ishlab chiqarishning natsionalizatsiya qilinishida faqat burjuaziyaning mulki emas, balki o‘rta hol dehqonlarniki ham tortib olindi. ...Bu yerda harakat qilgan qizil askar qismlari, inqilobni himoya qilgan ba’zi rahbarlar yerli mehnatkash xalqning tub manfaatlari bilan hisoblashmadi, uning arzu – dodiga quloq solmadi. Bosmachilik harakati shu asosda vujudga keldi. Bosmachilar – oddiy qaroqchilar emas. Shunda ularni tez yo‘q qilish mumkin bo‘lardi”, deb e’tirof qilgan edi[1]. TASSR XKK raisi K. Otaboev 1922- yil iyulida Turkiston MIQ 4 plenumida so‘zlagan nutqida bu harakatni xalq qo‘zg‘oloni sifatida baholagan edi: “Biz 4 yil davomida bu harakatga hatto to‘g‘ri baho berishni ham bilmadik, u xalq qo‘zg‘oloni bo‘lgani holda bosmachilik deb atadik. Bosmachilik mohiyatan talonchilik degan ma’noni anglatadi, bizning ushbu harakatga bergan noto‘g‘ri ta’rifimiz masalani hal etishda noto‘g‘ri yondashuvlarga olib keldi. Va alaloqibat 4 yil davomida biz bu harakatning biron bir jihatini tugata olmadik”. Sovet rahbarlarining bu e’tiroflari sovetlarga qarshi harakatning nechog‘lik o‘lkaning hayotiy qon tomirlariga daxl qilganini, uni larzaga keltirganini yaqqol tasdiq etadi. Farg‘onaning bechorahol xalqi o‘z xaloskorlarini butun choralar bilan qo‘llab-quvvatlashda davom etdi. Harakat safi doimo yangi kuchlar hisobiga to‘lib bordi. Vodiy qo‘rboshilarining birlashish, qo‘shilish sari harakatlari ham sezilarli tus olib bordi. 1919 yil kuziga kelib Madaminbek lashkarlarining jangovorlik harakatlari keng hududlarga yoyildi. Bu davrga kelib Monstrovning rus krestyanlari (dehqonlari)dan tashkil topgan ancha ta’sirli harbiy qismlari Madaminbek kuchlari bilan birlashdi. Bu hol xalq kurashining nafaqat ijtimoiy tarkibiga, balki ayni chog‘da milliy tarkibiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatar, uning maqsad - vazifalariga yangicha yondashishni taqozo etardi. Gap shundaki, bunga qadar sovetlarga qarshi harakat saflarida o‘zbeklar, tojiklar, qozoqlar, qirg‘izlar, turkmanlar, uyg‘urlar va qoraqalpoqlar singari yerli millat kishilari kurashib kelayotgan bo‘lsalar, endilikda unga sovetlar siyosatidan keskin norozi bo‘lgan rus dehqonlari ham qo‘shilgan edilar. Harakat tarkibidagi bu o‘zgarish 1919 yil oktabrida Pomirning Ergashtom ovulida Madaminbek tarafdorlari tashabbusi bilan tuzilgan “Farg‘ona Muvaqqat Muxtoriyat hukumati” tuzilishida ham o‘z ifodasini topgandi. Hukumat tarkibi 24 kishidan iborat bo‘lib, uning 16 vakilini musulmonlar va 8 nafarini ruslar tashkil etardi. Farg‘ona hukumati boshlig‘i va musulmon qo‘shinlari bosh qo‘mondoni etib Madaminbek saylangan edi. Biroq afsuslanarli jihati shundaki, mazkur Muvaqqat hukumat o‘z faoliyatini amalda uddalay olmadi.

Buning boisi birinchidan, uning mutasaddilarining boshi urush harakatlaridan chiqmadi.

Ikkinchidan, u biror bir xorijiy davlat bilan diplomatik aloqa o‘rnatish imkoniyatiga ega bo‘lolmadi. Bu esa, tabiiyki, uning o‘z qobig‘iga o‘ralib, amaliy faoliyat yuritishiga imkon bermadi.

1919-yil oktabr oyi oxirlarida Andijonga yaqin Oyimqishloqda to‘plangan vodiy qo‘rboshilarining qurultoyida vodiya harakat qilayotgan 150 taga yaqin jangovor qismlarni o‘z

ta'sirida ushlab turgan 4 yirik lashkarboshi: Madaminbek, Ergash, Shermuhammadbek, Xolxo'ja Eshon qo'shinlarini birlashtirishga kelishildi. Qurultoyda islom qo'shinlarining bosh qo'mondoni - «Amir al – muslimin» etib Madaminbek saylandi. Biroq bu kelishuv, ahdlashuv ham mustahkam bo'lib chiqmadi. Ular o'rtasidagi sansolarlik, o'zaro ichki ziddiyatlar o'z salbiy ta'sirini ko'rsatmasdan qolmadi. Masalan, Xolxo'ja tez orada o'z kuchlarini ajratib, mustaqil faoliyat ko'rsata boshladi. Vodiydagi jangovar harakatlarning keyingi borishi tashabbusning ko'proq tajovuzkor sovet qo'shinlari qo'liga o'tishiga, xalq ozodlik kurashining pasayib, so'nib borishiga olib keldi. O'lkada mustahkamlanib olishga ulgurgan bolsheviklar hokimiyati Markazdan yetarli darajada harbiy kuch, qurol – yarog' olib, son – sanoqsiz harbiy mutaxassislarni jalb qilib, ularni Farg'ona frontiga yo'llash, xalq lashkarlaridan qonli o'ch olishga safarbar qildi. 1920 yil boshlarida sovet qo'shinlari Ergash, Madaminbek, Shermuhammadbek va Xolxo'ja kuchlariga sezilarli zarbalar berdilar. Jumladan, 1920 yil yanvarida qizillar Ergash kuchlariga zarba berib, uning tayanch markazi – Bachqirni egalladi. Xuddi shu vaqtda sovet qo'shini Monstrovning dehqonlar armiyasini tor – mor etib, Gulcha qal'asini ishg'ol etdi. Monstrovning o'zi asir olindi. Shuningdek, fevralda Garbuva – Qoratepa – Shahrixon yo'nalishida qizil qo'shinlar Shermuhammadbek lashkariga kuchli zarba berdi. Buning natijasida Shermuhammadbek yengilib, Oloy vodiysi tomon chekindi. Ayni paytda qizillar Norin va Qoradaryoning qo'shilish joyida Madaminbek askarlariga qarshi muvafaqqiyatli jang qilib, unga katta talafot yetkazdilar. Sovet qo'shinlari qo'mondonlari vodiydagi qarshilik ko'satish harakatini siyosiy kelishuv yo'li bilan to'xtatish choralari ham ko'rdilar. Ular qo'rboshilarga vakil yuborib sulh tuzishni taklif qildilar. Og'ir, murakkab voqealar sharoitida ba'zi qo'rboshilarning sovetlar tomoni bilan kelishuv yo'liga borishi tushunarlidir. Chunonchi, Madaminbek 1920 yil martida sovet qo'mondonligi bilan muzokara olib boradi va sulh imzolab o'z harakatlarini to'xtatadi. Bu sulh shartlariga asosan Madaminbek va uning 1200 nafardan ziyod askar yigitlarining daxlsizligi, o'z qurol – yarog'lariga ega bo'lishi, kerak bo'lganda ularning vodiya tinchlik, barqarorlik o'rnatishda faol ishtirok etishi ta'kidlangan edi. Garchand sulhning bir qator shartlari keyinroq sovet qo'mondonligining makkorona xatti – harakati bilan o'zgartirilgan bo'lsa-da, biroq Madaminbek bu kelishuvga, uning mahalliy xalq uchun foydali, manfaatli bo'lishiga ishongan edi. Shu bois ham u o'zining boshqa safdoshlariga ham sovetlar bilan muzokaralar olib borib, shunday yo'l tutishni maslahat beradi. Biroq Shermuhammadbek va Xolxo'ja o'z huzurlariga muzokara uchun kelgan yurtning bu mard o'g'lonini sotqinlik va xoinlikda ayblab, uni qatl ettiradilar. Sodir etilgan bu fojiali voqea ham vodiya qo'rboshilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning qanchalik mo'rt, omonat bo'lganligidan guvohlik beradi. Garchand Farg'onada sovet hokimiyatiga qarshi kurash bundan keyin ham yangi-yangi kuchlar bilan qo'shilishib turli tarzda davom etsada, biroq u avvalgidek keng qamrovli jangovar, hujumkor yo'nalish kasb etolmadi. 1920 – 1923 yillar davomida vodiya hududlari bo'ylab olib borilgan xalq ozodlik kurashlariga aka – uka Shermuhammadbek va Nurmuhhammadbek, ulardan so'ng Islom Pahlavon va Rahmonqullar yetakchilik qildilar. Ularning har birining mislsiz jasorati, qahramonligi, haq va ozodlik yo'lidagi fidoyiligi xalq xotirasida muhrlanib qoldi [8].

Vodiya boshlangan sovetlarga qarshi harakat keyinchalik Turkistonning boshqa hududlariga ham yoyildi. Sovet tadbirlari va boshqaruvidan norozi bo'lgan, diniy va ma'naviy qadriyatlari tahqirlangan Xorazm ahlining turli ijtimoiy qatlamlari ham bosh ko'tardilar. Bu sovet hokimiyati ashaddiy dushmani Junaidxonga qo'l keldi. Uning jangovar otryadlari safi yangi kurashchilar hisobiga muttasil ko'payib bordi. Masalan, 1922 yil aprel oyida Junaidxon qo'shinlari Porsu va uning atroflarini qizil askarlardan ozod qilishdi. Ko'hna Urganch hududida ham shiddatli janglar olib borildi. 1923 yil dekabrda Pitnak, Xazorasp, Bog'ot, Xonqa tumanlarida ham dehqonlarning ommaviy qo'zg'olonlari yuz berdi. 1924 yil yanvar-fevralida Xiva, Pitnak va Xazorasp atroflari xalq isyonkorlarining shiddatli kurash o'choqlariga aylandi. Bunda Junaidxon va Og'ajon Eshonlarning ko'p ming kishilik kuchlari hukmron sovet istibdodiga qarshi mardonavor kurashlar olib borganlar. 1920 yillarning ikkinchi yarmidan 1930-yillarning boshlarigacha Xorazm vohasida Ahmadbek, Durdi, Murodxon, O'roz Geldi, Xudoyberdi, Rajab Qora singari 20 ga yaqin qo'rboshi dastalari jangovar harakatlar olib bordilar, mislsiz qurbonlar berdilar. Biroq kuchlar nisbati teng bo'lmaganligi orqasida tish-tirnog'igacha qurollangan sovet qo'shinlari ularni mag'lubiyatga uchratdi. Sovetlar Xorazmda o'z hukmronligini voha uzra qaror toptirishga muvaffaq bo'ldi. Buxoroda ham

sovetlarning zo‘ravonlik siyosati mahalliy xalqlarning qarshiligiga uchradi. Qarshilik ko‘rsatish harakati tarafdorlari o‘n yillar davomida sovetlar zo‘ravonligiga qarshi mardonavor kurash olib bordilar. Bu harakatga Ibrohimbek, Davlatmandbek, Doniyorbek, Mulla Abduqahhor, Fuzail Mahsum singari xalq xaloskorlari rahnamolik qildilar. Masalan, G‘arbiy Buxoroda Mulla Abduqahhor (1884-1924) yetakchiligidagi harakat safiga 20 ga yaqin qo‘rboshi dastalari (O‘rmon polvon, Metan Polvon, Naim Polvon, Shukur Xo‘ja, Jo‘ra Amin, Said Mansur, Murod Meshkob va boshqalar) birlashgan edi. Bu xalq lashkarlari G‘ijduvon, Shofirkon, Vobkent, Romitan tumanlari va Nurota tog‘larida faol harakat qilganlar. Mulla Abduqahhor kuchlari xalqning keng ijtimoiy tabaqalaridan doimiy madad olib to 1924 yil kuzigacha ona yurt dushmanlariga qarshi to‘xtovsiz kurash olib borgan. Uning o‘zi ham Qizilqumda qizillar bilan bo‘lgan tinimsiz janglarda halok bo‘ladi. Sharqiy Buxoroda sovetlar hokimiyati zo‘ravonligiga qarshi yo‘nalgan harakat 1930 -yillar o‘rtalarigacha davom etdi. Sharqiy Buxoro hududlari bo‘ylab keng yoyilgan harakatlarning taniqli rahnamosi Ibrohimbek (1889-1932) bo‘lib, uning umumiy qo‘l ostida o‘n minglab xalq qasoskorlari jamlangan edi. Fuzail Mahsum, Davlatmandbek, Qulmuhammadbek, Sulton Sadr, Fazliddin Qozi kabi o‘nlab qo‘rboshilar o‘z jangovar yigitlari bilan jon fido etib kurashdilar. Biroq o‘lkada qattiq o‘rnashib olgan sovetlar hokimiyati va uning yaxshi qurollangan muntazam qizil qo‘shinlari oxir-oqibatda bu harakatni bostirishga muvaffaq bo‘ldi. Xususan 1931 yil iyunida Ibrohimbek lashkari mag‘lubiyatga uchratilib, uning o‘zi qo‘lga olinishi bilan Sharqiy Buxoro yerlaridagi qarshilik ko‘rsatish harakati barham topdi. Turkistonda sovet hokimiyatiga qarshi ko‘tarilgan qurolli harakat mag‘lubiyatining ko‘plab asosli sabablari bor, albatta.

- Eng asosiy sabablardan biri - bu Vatan kurashchilarining ulug‘vor maqsadlar sari aholi barcha tabaqalarini jipslashtirishga qodir bo‘lgan yagona milliy g‘oyaga tayanmaganligida edi. Harakat yagona dastur asosida tashkil etilmadi.

- Qo‘rboshilar siyosiy kurashda toblangan ilg‘or jadid namoyandalarini harakatga faol jalb qila olmadilar.

- Harakatning bir markazdan turib boshqarilmaganligi, joylarda harakat qilgan kuchlar o‘zlarining tor hududiy chegaralari bilan o‘ralashib qolganligi, mahalliy qo‘rboshilarning o‘z manfaatlariga berilishi, dunyoqarashi torligi, cheklanganligi, manmanlik kasaliga chalinganligi, bir - birlari bilan kelisholmasligi, o‘zboshimcha xatti-harakatlarga intilishi kabi hollar oxir – oqibatda bu kurashning borishiga jiddiy salbiy ta‘sir qildi.

- Qurolli harakatga qalqigan kuchlarning yetarli moddiy – ta‘minot bazasiga, qurol-aslaha zahirasiga ega bo‘lmaganligi ham o‘z ta‘sirini ko‘rsatdi.

- Tashqi dunyo bilan aloqa qilish, chetdan yordam, harbiy madad olish imkoniyati bo‘lmadi.

- O‘lka zo‘ravoni bo‘lib olgan sovetlar esa o‘z qo‘shinini yetarli darajada zamonaviy qurol – yarog‘lar va harbiy kuchlar bilan ta‘minlay olgan edi. 1919 yilda uning tasarrufida 115376 nafar jangchi, shuningdek 11112 ta pulemyot, yuzlab to‘plar, bronopoezdlar, o‘nlab samolyotlar va boshqa zamonaviy qurollar mavjud edi. Harbiy kuchlar nisbatidagi bunday ustunlik kurash taqdirini qizillar foydasiga hal etilishiga olib keldi.

4.Xulosalar:

Xulosa qilib aytganda, sovet mutasaddilari har bir vaziyatdan ustamonlik bilan foydalanib, o‘z mustamlakachilik siyosatini yuritdilar. Mustabid tuzum siyosati qurolli harakat istiqboliga salbiy ta‘sir o‘tkazmasdan qolmadi, albatta. Bu xalq harakati millionlab yurtdoshlarimiz hayoti va qismatida o‘chmas fojiali iz qoldirdi. Ba‘zi aniqlangan rasmiy ma‘lumotlarga qaraganda, u milliondan ziyod mahalliy millat kishilarining aziz umrlariga zomin bo‘ldi. Minglab oilalarning o‘z ona zaminini tark etib, begona yurtlarga bosh olib ketishlariga sabab bo‘ldi. Qolaversa, qanchalab son – sanoqsiz odamlar mana shu milliy fojia bois mamlakatning boshqa, uzoq hududlariga surgun va badarg‘a qilindi. Biroq bu xalq harakati bejiz ketmadi. U yurtdoshlarimizga katta, ibratli saboqlar berdi, ularning kurash tajribasining boyishiga muhim ta‘sir ko‘rsatdi. Zero, ona O‘zbekistonimizning istiqbolga yuz tutib, dorilamon zamonlarga musharraf Qurolli harakat mag‘lubiyatining sabablari va oqibatlari bo‘lishida, bugungi baxtiyor avlod kishilarining mustaqillik oliy ne‘matidan to‘la bahra topishida o‘sha 20–30 yillarda bobokalonlarimiz qilgan ulkan sa‘y – harakatlar, to‘kkan qutlug‘ qonlar, bergan bemisl qurbonlarning ibрати oz muncha emas. Ularning yorqin, porloq xotirasi hozirgi

minnatdor avlod kishilarining yodida, shuurida hamisha saqlanadi, faxr – iftixor tuyg’usi bilan eslanadi.

Iqtiboslar/ Сноски/References:

---

1. Rajabova R. Yo.va boshqa, O’zbekiston tarixi (1917—1993-yil). – T., 1994.
2. Validiy. Bo‘linganni bo‘ri yer (Xotiralar). – T., 1997.
3. O‘zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob. (O‘zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida). – T., 2000.
4. Turkestan v nachale XX veka: k istorii istokov natsionalnoy nezavisimosti. – T., 2000.
5. Alimova D., Golovanov A. O‘zbekiston mustabid sovet tuzumi davrida: siyosiy va mafkuraviy tazyiq oqibatlari. – T., 2000.
6. Ziyoyeva D. Turkiston milliy ozodlik harakati. – T., 2000.
7. Markaziy Osiyo XX asr boshida; islohotlar, yangilanish, taraqqiyot va mustaqillik uchun kurash. Jadidchilik, muxtoriyatchilik, istiqlolchilik. – T., 2001.
8. Rajabov K. Buxoroga qizil armiya bosqini va unga qarshi kurash. – T., 2002.
9. Rajabov Q., Haydarov M. Turkiston tarixi (1917-1924-yil). – T., 2002.

ЎТМИШГА НАЗАР

1 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 1

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 1

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000